

**TÂRİHU
ÂDÂBÎ'L-LUGATÎ'L-ARABİYYE**
(تاريخ آداب اللغة العربية)

Corcî Zeydân'ın
(ö. 1914)

Arap dili literatürü tarihiyle ilgili
eseri.

Müellif kitabın önsözünde "Târîhu âdâbi'l-luga" terkihiyle Arap dilinde ortaya konulmuş bütün edebî ve ilmî eserlerin tarihini kastettiğini açıklar (*Âdâb*, I, 17). Dolayısıyla eserin ismindeki "âdâb" kelimesi, "herhangi bir alanda yazılmış eserlerin bütünü" demek olan ve bugün daha çok literatür kelimesiyle ifade edilen "edebiyat" anlamında kullanılmıştır. Nitekim kitapta edebiyatın yanı sıra tefsir, hadis, fıkıh, tasavvuf, felsefe, matematik, tıp, kimya, dil bilimleri, tarih, coğrafya vb. hemen bütün alanlardaki eserlerle müelliflerine yer verilmiştir. Zeydân, eserin ikinci cildinin önsözünde kitabı kaleme almasındaki amacını Arap diliyle yazılmış bütün eserleri tanıtmak, bunların değerini belirlemek, günümüze ulaşanlarla ulaşmayanları birbirinden ayırmak, ulaşanların nerede ve ne zaman yayımlandığını, yazmalarının nerede bulunduğunu göstermek şeklinde açıklamıştır. Müellif ayrıca edebiyat, şiir ve tarih sahalarındaki eserleri geniş bir şekilde ele aldığını, buna karşılık her biri müstakil bir saha olan dinî ilimler ile felsefe, mantık gibi eski bilimleri daha kısa biçimde incelediğini belirtir. Arapça eserlerin dünyada en zengin literatürü oluşturduğunu söyleyen Zeydân bunun İslâm'ın ve İslâm devletlerinin bir araya getirdiği Arap, Fars, Türk, Hintli, Suriyeli, Iraklı, Mısırlı, Rum, Ermeni, Berberî, Zencî, Slav gibi pek çok milletin kendi kültür ve dillerinden taşıdıkları unsurlarla katkıda bulunup zenginleştirdikleri İslâm medeniyetinin teşekkül sürecinde ortaya çıktığını söyler. Eserde Arap tarihi Câhiliye, erken İslâm, Emevî, I. Abbâsî, II. Abbâsî, III. Abbâsî, IV. Abbâsî, Moğol, Osmanlı ve modern dönem olarak on devreye ayrılmış, bunların her biri ilimlere göre tekrar tasnif edilmiştir. Her dönemde ve her bilim dalında önce Yunan, Fars, Hint kültürü gibi yabancı kültürler Arap kültürüne etkisi oranında ele alınmıştır.

Dört ciltten oluşan *Târîhu âdâb*'in birinci cildi Câhiliye, erken İslâm ve Emevî dönemlerini kapsar. Câhiliye devri içinde Arap dili tarihi, Arapça atasözleri, Arap dili lehçeleri, Arap şiirinin ortaya çıkışı, bu dönemde eser veren Arap şairlerinin sı-

nflandırılması, Arap şiirinin özellikleri, şairlerin niteliklerine göre tasnifi ve biyografileri, hitabet, ensâb ilmi, Arap tarihi ve Arap panayıruları incelenmiştir. Erken İslâm döneminde İslâm'ın Arap edebiyatında meydana getirdiği değişim, hitabet, şiir, Kur'an'ın cem'i ve Arap yazısı gibi konular ele alınmıştır. Emevî devrinde dinî ilimler, dil bilimleri, şiir, büyük şairler ve biyografileri, hitabet ve inşâ üzerinde durulmuştur. İkinci cilt Kur'an'dan doğan ilimler, Kur'an'ın Arap edebiyatına ve topluma etkisiyle başlar. I. Abbâsî döneminde şairler, şiir râvileri, dil bilimleri, inşâ, dinî ilimler ve tarih konuları incelenmiştir. II. Abbâsî devrinde yine şairler, edipler, dil bilimciler, sözlük yazarları, tarihçiler, coğrafyacılar, İslâmî ilimler, felsefe ve tıp konuları anlatılmıştır. III. Abbâsî döneminde İslâm dünyasındaki devletler, dönemin ayırıcı özellikleri, meşhur şairler, edipler, inşâ, kıssalar ve rivayetler, gramerciler ve dil bilimciler, tarihçiler, coğrafyacılar, İslâmî ilimler, felsefe, tıp, eczacılık, matematik ve güzel sanatlar ele alınmıştır. Üçüncü cilt IV. Abbâsî, Moğol ve Osmanlı dönemlerini kapsar. Burada konular önceki devirlere benzer şekilde işlenmiştir. Modern dönemle ilgili dördüncü ciltte XIX. yüzyılda Arap dünyasındaki yenilenme hareketleri, yeni eğitim kurumları, matbaacılık ve yayın faaliyetleri, basın ve gazetecilik, ilmî ve edebî cemiyetler, kütüphaneler, müzeler, tiyatrolar, şarkiyatçılar ve çalışmaları, Batı dünyasından aktarılan bilimler ve bu alanda temayüz eden ilim adamları, şiir, edebiyat, dil bilimi, inşâ, tarih ve coğrafya alanları, ansiklopediler, ekonomik ve sosyal bilimler ele alınmıştır. Corcî Zeydân hem model hem içerik bakımından Brockelmann'ın eserinden büyük ölçüde faydalanmış, yararlandığı Arapça, Fransızca, İngilizce ve Almanca kaynakları eserinin başında zikretmiştir. Bu kaynaklar arasında E. G. Browne, Clément I. Huart ve R. A. Nicholson gibi şarkiyatçıların çalışmaları ile *e'l-Fihrist* (İbnü'n-Nedîm), *Keşfü'z-zunûn* (Kâtib Çelebi) ve *Miftâhu's-sa'âde* (Taşkoprizâde Ahmed Efendi) gibi klasik eserler zikredilebilir.

Corcî Zeydân, Arap edebiyatı ürünlerini tarihî devrelere göre ele alan, Arap dilinde bu alanda eser veren ilk müellifin kendisi olduğunu ve bununla ilgili bazı yazılarını 1894 yılından itibaren *el-Hilâl* dergisinde yayımladığını söyler (*a.g.e.*, I, 10). Ancak ilki 1900'de Muhammed Diyâb'a, ikincisi 1904'te Hasan Tevfik el-Adl'e ait olmak üzere aynı adı taşıyan iki kitap da-

ha neşredilmiştir. Corcî Zeydân'ın eseri ise 1911'de basılmaya başlanmıştır. Mısır (Kahire) Üniversitesi, 1909 yılında Arap edebiyatı tarihi alanında yazılacak en iyi esere ödül verilmesini kararlaştırmıştı. Bunun üzerine Mustafa Sâdık er-Râfîi'nin *Târîhu âdâbi'l-'Arab*'i ile birlikte birçok eser yayımlanmış, bunların arasında en çok Corcî Zeydân'ın çalışması kabul görmüş, eser Mısır ve Lübnan'da bazı yüksek okullarda ders kitabı olarak okutulmuştur. Arap asıllı bir müellif tarafından yazılan ilk edebiyat tarihi olması yanında eser çağdaş Arap hikâyeciliğini, tiyatro tarihiyle şiirini incelemesi ve bu çerçevede modern değerlerle edebî kültür arasında ilişki kurması bakımından ayrı bir özellik taşır. Corcî Zeydân yaşadığı dönemin bazı modern kavramlarını tarihe taşıyarak kullanabilmiştir. Bilhassa hürriyet düşüncesiyle edebî ürün arasında kurduğu ilişki bu açıdan dikkat çekicidir. Ona göre hürriyetin bulunduğu dönemlerde edebî kültür gelişmiş, olmadığı dönemlerde çökmüştür. Güzel bir tasnife sahip olan eserin bunun dışında fazlaca bir orijinalliği yoktur ve müellif, Brockelmann ile erken dönem şarkiyat âlimlerinin eserlerini tekrarlamaktan ileri gidememiştir. Öte yandan Corcî Zeydân yer yer kendi görüş ve eleştirilerini aktarmış, böylece Arap edebiyatı tarihiyle ilgili edebî estetik anlayışını ortaya koymuştur. Bu açıdan eser bir romancı olan Zeydân'ın edebî kişiliğini yansıtmaması bakımından önem kazanmıştır. *Târîhu âdâbi'l-lugati'l-'Arabiyye* Anistâs Mâri el-Kermelî, Luvis Şeyho, Tâhâ Hüseyin, Muhammed Hüseyin Heykel ve Şevki Dayf gibi âlimler tarafından eleştirilmiştir. Eser 1911-1914 yıllarında Kahire'de dört cilt halinde yayımlanmış, bunu çeşitli ofset baskıları izlemiştir (I-IV, Kahire 1967; I-II, Beyrut 1983). Şevki Dayf, daha sonra eserin dipnotlar ve bibliyografya içeren bir neşrini gerçekleştirmiştir (I-IV, Kahire 1937, 1957). Corcî Zeydân eserini ayrıca *el-Muhtaşar fi Târîhi âdâbi'l-lugati'l-'Arabiyye* adıyla ihtisar etmiştir (Kahire 1924).

BİBLİYOGRAFYA :

C. Zeydân, *Âdâb* (Dayf), I-IV; M. Abdülganî Hasan, *Corcî Zeydân*, Kahire 1970, s. 87-94; T. Philipp, *Ğurğî Zaidân: His Life and Thought*, Beirut 1979, s. 226-229; Nezir Abbûd, *Corcî Zeydân: Hayâtühû, a'mâlühû, mâ kile fih*, Beyrut 1403/1983; Şevki Ebû Halîl, *Corcî Zeydân fi'l-mizân*, Dimaşk 1983, tür.yer.; J. Brugman, *An Introduction to the History of Modern Arabic Literature in Egypt*, Leiden 1984, s. 220, 327-330; Ahmed Hüseyin et-Tamâvî, *Corcî Zeydân*, Kahire 1992, s. 81-112.

